

Vadstena kloster- den nya vingården

av Lars Bergquist

Jag är vinträdet, I ären grenarna. Om någon förbliver i mig, och jag i honom, så bär han mycket frukt; ty mig förutan kunnen I intet göra." Joh. 15:5

Ofta tänker vi oss senmedeltidens kristendom som en av skolastiken färgad, genomanalyserad och kylig tro. Det är ju universitetsteologins stora epok, med trosmässiga subtiliteter på programmet. Det gäller inte minst Birgittas århundrade, 1300-talet. Men senmedeltiden inrymmer också en trosriktning av annan art. Under 11-, 12- och 1300-talen föddes en kvinnlig fromhet med Hildegard av Bingen, Mechthild av Magdeburg, Heliga Birgitta och Catharina av Siena som mest kända namn.

Vid Birgittajubiléet i Rom i oktober 1991 påminde kardinal Joseph Ratzinger om denna kvinnliga fromhetsriktning. Det var en monastisk teologi, vars tyngdpunkt låg vid meditativ, kontemplativ bibelläsning och en sätt att betrakta uppenbarelsen, som skiljer sig från universitetsteologin och dess fromhet. De stora kvinnliga mystikerna knyter an till Bernard av Clairvaux, Franciskus av Assisi och Thomas a Kempis. De berättar om personliga möten med Kristus. I stället för tal om det gudomliga berättar de om samtal med Gud. Förbindelsen Gud-människa personaliserar, och Kristus mänskliga sida träder fram på ett annat sätt än tidigare.

Som vi vet kom detta möte för Birgittas del att rikta hennes uppmärksamhet mot Kristi lidande: hennes uppenbarelsen innehåller en lång följd av starkt realistiska skildringar av korsfästelsens blod och smärtor. Medkänslan och inlevelsen blev hennes särdrag, inte bara som passiv upplevelse, utan också som ett memento. Det gällde att själv minnas och för andra förkunna detta lidande, som ju skedde för människans skull. Den mest inkännande med dessa smärtor var naturligtvis Maria. Och Maria som urbild och högsta exempel för förståelse och medlidande fick för Birgitta en betydelse som färgade hela hennes kallelse. Blodsdropparna i den törnekrona som birgittasystrarna bär påminner om att förståelsen och medlidandet är nyckelord för Birgittas orden.

Till dessa åt Maria ägnade hymner skrevs också några sånger som hyllade Birgitta. Den mest kända är "Rosa rorans bonitatem", författad av Linköpingbiskopen Nils Hermansson, som i sin ungdom varit informator på Ulfåsa:

*"Ros som godhet andas
med stjärnklar droppe blandas:
O Birgitta, nådens kär!
som andas fromhet,
droppar renhet
i vår jämmerdal!"*

Klosterlivet blev i Birgittas tanke en livsform, med ett ständigt levande engagemang. "Det är ljuvligt för dem att bo tillsammans, som av hela sitt hjärta ständigt vörda Herren och hans moder", heter det i en av sångerna. Trons riddare, trons jungfrur i Europas kloster förenades i sin höviska men ändå glödande kärlek till Kristusgestalten. Bernhard av Clairvaux hade betonat vikten av en passionerad känsla, och att total hängivenhet var en förutsättning för att själen skulle kunna förenas med Gud. Bönen och sången tystnade praktiskt taget aldrig i klostret. I klostret hade bröderna sin egen tidegård, sjungen och läst sju gånger om dygnet. Härefter vidtog systrarnas marianska officium.

Systrarnas, brödernas dagar, veckor och år var alltså fast strukturerade i ett livslångt program. På samma sätt var Birgittas och hela medeltidens värld lagbunden, en gång för alla given. Men den var ändå i rörelse enligt en överjordisk plan, sakta på väg att förverkligas. Över allt härskade den gudomliga rättvisan, mildrad av barmhärtighet, men ändå sträng. Den heliga och allmänliga kyrkan, given av Gud, förvaltade och övervakade processen.

Det är samma världsbild som vi möter hos Dante. På samma sätt som Virgilius följeslagare ryser Birgitta ibland inför den urverksartade logiken i det gudomliga maskineri hon tycker sig möta i sina uppenbarelser. Höga prelater, världsliga stormän, släktingar – alla avlidna – har efter döden förts till en himmelsk domstol under Kristi ledning, med Maria som barmhärtighetens förespråkare. För de onda kräver djävulen själarnas

diaboliska bestämmelse, inferno. Vanligen är domen given, och själen redan medveten om sin bestämmelse. Den fria viljan är för Birgitta ett teologiskt och psykologiskt axiom. Själen vet om den i livet valt det goda eller det onda.

Och det onda livet tycks för Birgitta vara en spegling av det straff som följer, liksom det goda livet är en bild, om än ofullständig, av paradiset. Liksom hos Dante tycks det för Birgitta knappast vara fråga om straff och belöning. Människan anlägger ett kausalt betraktelsesätt, för enkelhetens skull. Men det är fråga om självvalda sinnestillstånd, inte utifrån pålagda följder. Paradis och helvete är här och nu.

Birgitta skulle enligt sin uppenbarelse vara vinträdet i den nya vingården, och från henne skulle fruktbarande grenar och nya träd utgå. I dagens värld kan vi se henne både som en traditionens bevarare och som en föregångare till ett nytt tänkande. Maria var caput et regina, huvud och drottning i Jerusalem efter Kristi död, och kvinnan skulle få samma ställning i alla Birgittas kloster världen över.

Kanske håller hennes tanke just nu på att förverkligas, även utanför klostermurarna?

Birgitta utdelar ordensregeln för den nya vingården, som Kristus kallar det blivande klostret i Vadstena. Träsnitt. Augsburg, 1480-talet.